

Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTNIEKU SAVIENĪBAS LAIKRAKSTS

Nr. 8(36) 1992. gada 1.—15. jūnijs

Cena 80 kapeikas

ATKLĀTA VĒSTULE LR AUGSTĀKAJAI PADOMEI UN LR MINISTRU PADOMEI

Latvijas zinātnei ir pienācis smagu pārbaudījumu laiks. Bez nopietna atbalsta tai draud katastrofa. Galvenais iemesls šādai situācijai ir fakts, ka ienākumu pieaugums republikas budžetā ir vairākas reizes mazāks nekā dzīves dārdzības celšanās Latvijā. Tas rada nopietnas grūtības visās dzīves jomās, kuras pamatā tiek finansētas no budžeta, bet zinātnē šāda disproporcija ir jūtama vissmagāk. Šā gada pirmajā pusē budžeta asignējums zinātnei nomināli ir palielinājies 3,4 reizes, bet pētnieciskā darba nodrošināšanai iepriekšējā minimālā līmenī ir vajadzīgi līdzekļi, kas vairāk nekā 10 reizes pārsniedz iepriekš saņemtos.

Vairākām zinātniskajām iestādēm nepieiek līdzekļu pat telpu uzturēšanai un jau ievērojami samazinātā personāla algu izmaksām minimālā līmenī (bieži zinātnieki ir spiesti strādāt nepilnu slodzi). Vērojama spējīgu zinātnieku aiziešana no zinātnes vai arī darba meklēšana ārzemēs. Šāds sfāvoklis zinātnē vistiešākā veidā ietekmē arī augstāko izglītību, kur tuvākajā laikā var tikt pārtraukta augstākās kvalifikācijas speciālistu sagatavošana vairākās tautsaimniecības un nacionālās kultūras nozarēs.

Diemžēl krīzē nonākušās tautsaimniecības nozares nespēj izmantot un finansēt Latvijas zinātni uz līgumattiecību pamata, kā arī neizrāda īpašu interesi pēc zinātnē nodarbinātājiem kvalificētajiem speciālistiem. Līdz ar to vairākums zinātnieku, neraugoties uz viņu kvalifikāciju un gaļavību iesaistīties aktuālu tautsaimniecības problēmu risināšanā, joprojām paliek atkarīgi no trūcīgajiem budžeta līdzekļiem.

Tādējādi Latvija var zaudēt vienu no savām lielākajām vērtībām — intelektuālo potenciālu, bez kura Latvijā kā zemē bez nozīmīgām dažās bagātībām nav iedomājams tautsaimniecī-

bas un kultūras uzplaukums, kā arī demokrātijas saglabāšana. Zinātnes finansējums pašreizējā līmenī novēd pie tās sabrukšanas, gan mēģinot atbalstīt lielāko vairumu spējīgo zinātnieku, gan normāli nodrošinot ar līdzekļiem tiem kā nelielu daudzumu augsti kvalificētu zinātnieku. Pēdējo variantu nav iespējams pietiekami objektīvi realizēt pirms Dānijas organizētās Latvijas zinātnes starptautiskās eksperīzes nobeiguma (galaslēdziens tiks saņemts š. g. 1. decembrī). Tāpēc jāveic neatliekami radikāli pasākumi Latvijas zinātnes glābšanai.

Zinātnes destrukcija pagaidām vēl nav kļuvusi neatgriezeniska. Izvēršot saskaņotu finansiālu, ekonomisko un likumdošanas darbību, Latvijas zinātni var glābt. Visās Latvijas zinātni vienojošajās organizācijās (LZP, LZS, LZA u. c.) notiek intensīvs darbs valsts un zinātnes attīstības koncepciju izveidē. Pašreizējā nenoteiktajā ekonomiskajā situācijā ir riskanti definēt Latvijas tautsaimniecībai nepieciešamos prioritāros zinātnes virzienus. Tāpēc ir nepieciešams saglabāt pietiekami augstas kvalitātes un rezultativitātes Latvijas zinātni, lai atdzimstošajai pasaules līmeņa tautsaimniecībai jebkurā nozarē būtu pats nepieciešamākais, t. i., stabila zinātniskā bāze. Pašreizējā momentā nepieciešams aktīvi atbalstīt Latvijas zinātnes iekļaušanos starptautiskajā aprītē. Mēs aicinām AP un MP kopā ar zinātnieku sabiedrības pārstāvjiem izstrādāt un realizēt neatliekamus pasākumus Latvijas zinātnes glābšanai un iestāties par prioritāru intelekta aizsargāšanu kā latviešu nācijas eksistences garantu.

Latvijas zinātnieku vārdā, LZP priekšsēdētājs

A. SILINŠ

LATVIJAS ZINĀTNU AKADĒMIJA PAZINO,

ka saskaņā ar LZA Statūtiem š. g. novembrī notiks jaunu akadēmijas īsteno, goda un ārzemju locekļu un korespondētāloceļu vēlēšanas.

Zinātnu akadēmija ir pienēmusi lēmumu, ka š. g. vēlēšanās pavismā būs 12 īsteno locekļu, 20 ārzemju locekļu un 22 korespondētāloceļu vakances. Saskaņā ar Statūtiem, vēlējot jaunus īstenos un ārzemju locekļus, notiek kopīgs kandidātu konkurss bez priekšrocībām kādai specialitātei. Vēlējot jaunus korespondētāloceļus notiek konkurss izsludināto specialitāšu ietvaros.

Izskaitījusi visus saņemtos priekšlikumus, akadēmija izsludina KORESPONDĒTĀLOCEKLŪ VAKANCES šādās specialitātēs:

fizikas un tehniskajās zinātnēs

mātemātika — 1

fizika — 3

mehānika, enerģētika, informātika — 3

ķīmijas un bioloģijas zinātnēs

ķīmija — 3

bioloģija — 1

mikrobioloģija — 1

medicīna — 2

lauksaimniecība — 1

humanitārajās un sociālajās zinātnēs

literatūrzinātne un folkloristika — 2

filozofija — 1

ekonomika un demogrāfija — 1

tiesību zinātnes — 1

vēsture — 1

arhitektūra — 1.

Tiesības izvirzīt Latvijas Zinātnu akadēmijas locekļu kandidātus ir Latvijas zinātniskajām iestādēm, augstskolām, zinātnieku organizācijām, LZA locekļiem. (LZA loceklis var izvirzīt arī pats sevi). Ja kandidātus izvirza iestādes vai organizācijas, tie izvirzāmi padomju sēdēs, aizklāti balsojot, ar vienkāršu balsu vairākumu.

LZA locekļu kandidātu vārdi rakstveidā jāpaziņo Latvijas Zinātnu akadēmijai līdz ar atiecīgu motivējumu līdz 1. jūlijam.

Piesakot kandidātus, jāiesniedz šādi dokumenti:

— padomes pieteikums (lēmums) ar aizklātās balsošanas rezultātiem vai Latvijas ZA locekļa parakstīta vēstule,

— zinātnisko darbu saraksts,

— pieteicēja apstiprināta kandidāta zinātniskā biogrāfija (curriculum vitas), (1. lpp.).

Dokumenti sūtāmi Latvijas Zinātnu akadēmijas Prezidijam — 226524, Rīgā, PDP, Turgeņeva ielā 19.

Ziņas LZA Prezidija sekretariātā Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 2. st., 230. vai 231. istabā, tālruni 223931 vai 223567.

LATVIJAS ZINĀTNU

AKADĒMIJAS SĒDE

1992. GADA 28. MAIJĀ

Par Latvijas zinātnes attīstības koncepcijas un politikas pamatprincipiem referēja LZA kor. loc. V. Zariņš un LZA īst. loc. E. Grēns (referētu tēzes publicē «Zinātnes Vēstnesis»).

Jautājuma apspriešanā piedalījās akadēmijas locekļi A. Siliņš, E. Siliņš, M. Bekers, A. Muceeniece, V. Hausmanis, J. Zakis, R. Valters, kuri atzīmēja, ka pienācis laiks dot konkrētas atbildes uz izvirzītajiem jautājumiem, nebaudoties kļūdīties. Zinātnes prestižu sabiedrībā var celt tikai paši zinātnieki ar savu aktīvo rīcību, nemot vērā, ka tieši zinātnē ir vairums Latvijas radošo personību, kuriem nebūtu jāgaida, ka viņiem pateiks priekšā, kas darāms. Nevajadzētu arī gaidīt palīdzību no ārzemēm, kur mūsu problēmas nav pilnīgi izprotamas. Starptautisko sakaru attīstībai apstākļi šobrīd ir labvēlīgi un būtu jāizmanto iespējas gan zinātnieku viesdarbam ārzemēs, gan reālai sadarbībai uz parītās principiem.

LZA sēde nolēma lūgt akadēmiķi E. Grēnu organizēt Latvijas zinātnes attīstības koncepcijas un politikas izstrādāšanas darba grupu, un uzaicināt ieinteresētos zinātniekus aktīvi piedalīties grupas darbā.

ZA sēde noklausījās viceprezidenta J. Straidiņa ziņojumu par LZA locekļu vēlēšanām 1992. gada novembrī. LZA locekļu kandidātu vārdi rakstveidā paziņojami LZA (līdz ar atiecīgu motivējumu) līdz š. g. 1. jūlijam. Informāciju skat. «Zinātnes Vēstnesi».

Akadēmikis sekretārs A. Siliņš informēja klātesošos par akadēmijas darbību aprīl—maiā un LZA Prezidija locekļu pienākumu satālī.

Sēdes sākumā AP Izglītības, zinātnes un kultūras komisijas priekšsēdētājs P. Laķis informēja klātesošos par «Likuma par zinātnisko darbību» sagatavošanas gaitu 3. Iasījumam un atbildēja uz klātesošo jautājumiem.

* * *

Nākošā LZA sēde paredzēta š. g. 18. jūnijā plkst. 9.30 un tajā paredzēts apspriest jautājumu par Latvijas Republikas valsts valodas politiku: realitāti, perspektīvām, zinātnisko nodrošinājumu.

Akadēmijas sēdes ir atklātas un tajās aicināti piedalīties visi ieinteresētie zinātnieki.

VIZMA VIĻUMSONE

PAZINOJUMS

Š. g. 20. jūnijā plkst. 14.30 RTU Cēlniecības fakultātes padomes sēžu zālē notiks RTU Habilitācijas padomes H-03 atklātā sēde, kurā disertāciju Habilitētā inženierzinātņu doktora dināņiskā grāđā iegūšanai aizstāvēs RTU Cēlniecības fakultātes docents, Dr. sc. ing.

MARKS GURVIČS

par tēmu «Armēņu plastiku konstrukciju elementu drošuma struktūras teorija».

Recenzenti: prof. V. Tamuzs,

prof. R. Rikards, prof. I. Žiguns.

Ar disertāciju var iepazīties RTU CF bibliotēkā Āzenes ielā 16.

Tālr. uzziņām 225918.

I. KNĒTS,

Habilitācijas padomes H-03 priekšsēdētājs

LZA akadēmikis E. Grēns

PAMATJAUTĀJUMI LATVIJAS ZINĀTNES ATTĪSTĪBAS KONCEPCIJAS UN POLITIKAS IZSTRĀDEI

[Referāta tēzes LZA sēdē 28.05.92.]

1. Zinātniskais potenciāls

Tā kvantitatīvais un kvalitatīvais raksturojums pa nozarēm Latvijā salīdzinājumā ar stāvokli pasaulei. Nevēlamā disproporcija un ceļi zinātnes virzieni optimāla līdzsvara sasniegšanai.

2. «Prioritātes» zinātnē

Kādā mērā tās piemērojamas fundamentālajās un lietišķajās zinātnēs Latvijas apstākļos. Kritēriji prioritāšu izvēlē un izvēlēto virzienu stimulēšanas ceļi.

3. Fundamentālie un lietišķie pētījumi

To īpatsvars Latvijā un pasaulei. Kritēriji fundamentālo un lietišķo pētījumu izvērtēšanā. «Pelēkās» zinātnes problēma un ceļi tās īpatstvaru samazināšanai.

4. Humanitārās un sociālās zinātnes

To īpašā loma Latvijā un vērtēšanas kritēriji. Šo zinātni «internacionalizēšanas» vēlamās un iespējamās robežas. Sociālo zinātni pārorientēšana vai (un) par jaunu veidošana.

5. «Research & Development»

Reālās proporcijas Latvijā un pasaules pie redze. Tautsaimniecības prasības zinātnei un savstarpējā ieinteresētība. Zinātnes potenciāla

novirzīšana uz tautsaimniecību gan fiziski, gan tematiski. Rietumu un Austrumu doktrīnas ziņātnē un ekonomikā.

6. Zinātne un augstākā izglītība

Integrācijas ceļi, kadri, finanses un organizācijas principi. «Aizmirstā» akadēmiskā zinātnē. Latvijas Zinātnu akadēmija un (vai) Akadēmiskā Universitāte. Ārzemju profesūra Latvijas izglītībai.

7. Zinātne un valsts

Zinātnes un akadēmiskās izglītības pārstāvniecība valsts varas līmenos. Valsts politika zinātnē un (vai) zinātnieku neatkarība no valsts.

8. Zinātnes infrastruktūra

Materiāli tehniskais, informatīvais un komunikāciju nodrošinājums. Infrastruktūras atbilstība zinātnes potenciālam.

9. Starptautiskie sakari

Līdzdalība starptautiskajos fondos, stažēšanās ārvalstīs, kopēju pētījumu projekti. «Smažēnu noplūdes» problēmas. «Go East & Go West» — realitāte vai ilūzija. Sadarbība ar Baltijas valstu un NVS zinātniekiem.

10. Zinātniskie grādi un akadēmiskie nosaukumi

Promocijas un habilitācijas problēmas. Nostriktifikācija — formalitāte vai atlase. Akadēmiskie amati un nosaukumi augstskolās un citās pētnieciskajās iestādēs.

11. Pētījumu izvērtēšana

Kritēriji, pamatprincipi un eksperimentes sistēma. Nacionālā un starptautiskā eksperimente, tās objektivitāte un kvalitāte.

12. Zinātnes finansēšana

Finansēšanas sistēma un avotu dažādība. Bāzes finansējums un zinātniskie projekti. Kontraktprincips zinātnieku iesaistīšanai darbā un pastāvīgais pamatpersonāls. Pētnieciskās programmas. Zinātni finansējošie fondi un to avoti.

POLIJAS SPECIĀLISTU SAGATAVOTĀ BALTU SENVĒSTURES IZSTĀDE

Izstāde «Balti — slāvu ziemeļu kaimini», kurās autori ir poļu arheologi un muzejnieki, speciālistu aprindās kļuva plašāk pazīstama 80. gadu sākumā, kad izstādei sākās samērā plašas popularitātes laiks. Iespēja iepazīties ar šās izstādes organizētājiem un materiālu fondu Varšavas arheoloģiskajā muzejā, kas veidojies vairāku gadu gaitā un atspoguļo izstādes gaišas, stimulēja plašāk atspoguļojošo poļu speciālistu veikumu arī Latvijā, tādējādi rakstot it kā recenziju par «neskatīto izstādi».

Izstādei ir sava ilggadēja un interesanta vēsture, bet tās pirmsākums meklējams 1978.—1979. gadā, kad revanšējoties par izstādi «Trāķiešu depozīti», Varšavas muzejs sagatavoja un demonstrēja Sofijas Valsts arheoloģiskajā muzejā ekspozīciju, kuras pamata bija baltu arheoloģiskais materiāls no Varšavas, Bjalistokas, Suvalku, Olštinas, Krakovas un citu Polijas muzeju fondiem. Panākumi Bulgārijas galvaspilsētā, kad pusotra mēneša laikā 1978. gada beigās un 1979. gada janvārī izstādi apmeklēja ap 10 000 cilvēku, rosināja izstādes galvenos veidotājus — D. Jaskani un M. Kačinski — to paplašināt un pilnveidot. Rezultātā radās jau na izstādes versija, kura 1979. gada aprīlī tika atklāta Varšavā, pēc tam Bjalistokas Novadpētniecības muzejā, tad viesojās Olštinā un 80. gadu sākumā pābjija gandrīz visās nozīmīgākajās Polijas pilsētās — Vroclavā, Gdanskā, Lodzā, Ščecinā, Krakovā, Poznaņā, iepazīstinot ar baltu senvēsturi plašās Polijas sabiedrības masas un pakāpeniski piesaistot arī pārējās Eiropas uzmanību.

Pirmie ielūgumi eksponēt baltu materiālu ārpus Polijas robežām lika vēlreiz pārskatīt izstādes saturu un noformējumu. Ar mainītu ekspozīcijas arhitektoniku un papildinātā ar jaunām rekonstrukcijām, maketiem, audiālo noformējumu izstādei sāk ārzemju turneu uz Atēnām, tad dodas uz Zviedriju (Visbijā), Somiju (Mārianhamina) un Vāciiju. Lielis izstādes panākums bija ielūgums izstādīties Šallaburgā — Lejasaustrrijas izstāžu centrā, kur eksponēt savu veikumu gribētu katrs Eiropas muzejs. 1990. gada vasarā to apmeklēja vairāk nekā 80 000 cilvēku un līdz ar «Prāgas baroku» tā tiek atzīta par gada izstādi.

Tajā pašā gadā izstāde atgriezās Polijā, lai vēlreiz, nu jau «eksporta» variantā tiktu demonstrēta Varšavā. Izstādes panākumus rosi-

nāja arī politiskās aktualitātes — Baltijas valstu neatkarības deklarācijas un Lietuvas ekonomiskā blokāde, kuru rezultātā izstāde izvērsās par solidaritātes aktu ar Baltijas valstīm.

1991. gadā izstāde vēlreiz devās uz Austriju, Brēngenu, bet pēc tam, 1991. gada 17. novembrī to svinīgi atklāja Florencē, vienā no greznākajām Palazzo Vecchio zālēm. Pašlaik izstāde uzņem apmeklētājus Itālijas dienvidos — Palermo pilsētas Albergo dei Poveri pilī, kur izstāde būs atvērta līdz 1992. gada maija beigām. Tā ir «Baltu» 25 ekspozīcija, kuru plaši atspoguļoja Itālijas masu informācijas līdzekļi kā valsts ziemeļos, tā dienvidos. No zinātniskā viedokļa izstādi vainagoja greznais, apjomīgais un informatīvs bagātais izstādes katalogs, kurā publicēti ap 100 krāsu un 30 melnbalto fotoattēlu, vairākas kartes un pusotra simta lappušu komentējošas informācijas. Nākamā valsts, kurai būs dota iepazīties ar baltu senvēsturi poļu zinātnieku skatījumā, būs Spānija.

Kāda tad ir šī izstāde, kas nu jau vairāk nekā desmit gadus veidojusi vidusmēra Eiropas priekšstatu par baltu senvēsturi? Tās pamata ir augstā muzejnieciskā līmenī eksponētas apmēram 1000 vienības arheoloģiskā oriģinālmateriāla, ko papildina ievērojams skaits modeļu, rekonstrukciju, plānu, zīmējumu un fotografiju, kas atspoguļo prūšu, jātvīngu, kuršu, lietuvielu un citu baltu tautību vēsturi no V. gs. p. m. ē. līdz XIV gs. m. ē. Paši poļu speciālisti uzsver, ka izstāde ir ne tikai bagātīgi ilustrēts stāsts par baltu tautu vēsturi, bet arī liecība par vairāk nekā simtgadīgo Polijas zinātnes interesi par baltu problemātiku, šīs intereses rezultātu atspoguļojums. Šī uzmanība no poļu senvēsturnieku un arheologu puses ir objektīvi nosacīta — Polijas teritorijā atradas ievērojama daļa seno rietumbaltu zemju un to arheoloģiskie pieminekļi. Protams, izstādē galvenokārt pārstāvēta Polijā iegūtais materiāls, tomēr tajā plaši izmantotas arī Lietuvas teritorijas senlīetas un pat priekšmeti no Latvijas. Baltu izstāde, atspoguļojot poļu zinātnieku skatījumu par baltu senvēsturi, reizē ar to kalpoja un kalpo plašai baltu pagātnes un tās problemātikas popularizēšanai Eiropā, netieši atgādinot, ka arī šodien eksistē baltu pēcteči un Baltijas valstis.

ARMANDS VIJUPS

LZA kor. loc. V. Zariņš

LATVIJAS ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS LAIKĀ NO 1993. LĪDZ 2005. GADAM

[REFERĀTA TĒZES LZA SĒDĒ 28.05.92]

I. Pesimistiskais variants.

Politikā dominē okupācijas armijas spiediens, kas saglabājas ilgi. Vairākums demobilizēto virsnieku no okupantu armijas paliek un apmetas Latvijā. Lielākā daļa kolonistu un migranti iegūst Latvijas pilsoņu tiesības. Pilsoņu tiesību jaunieguvēji gimeņu apvienošanas nolukā panāk vēl vairāku simtūkošu kolonistu iebraukšanu. Oficiāli tiek pasludinātas divas valsts valodas, bet faktiski lieto tikai krievu valodu.

Saimnieciskajā dzīvē dominē anonīms krievu lielkapitāls. Strauji attīstās apstrādājošā rūpniecība, kas balstās galvenokārt uz ievestām izejvielām un ievestiem enerģētikas resursiem. Ārzemju kapitāls orientējas galvenokārt uz tām firmām, kam ir gimeņu sakari ar Krieviju. Latvieši darbojas kā zemnieki, mežstrādnieki un komijs, taču daži ieplūst kosmopolītiskajā finansu oligarhijā, zaudējot nacionālo specifiku.

Zinātnē dominē lietišķi pētījumi pēc lielo firmu pasūtījuma, kuri nāk no gadījuma uz gadījumu. Zinātnes infrastruktūra nostiprinās, jo līdz ar to strauji pieaug zinātnieku darba ražība. Neviens nerūpējas par Latvijas zinātni kā par sistēmu. Daudzu pētījumu augstākos vispārinājumus izdara Krievijas, Vācijas, ASV vai citu valstu centros. Humanitārās zinātnes pānīkst līdzekļu trūkuma dēļ. Daudzi zinātnieki emigrē. Talantīgākie jaunieši izvēlas komersanta, finansiāla, jurista, taču ne zinātnieka profesiju.

II. Optimistiskais variants.

Politikā ātri izzūd armijas spiediens. Okupanti un daudzi migranti aizbrauc. Latvija attīstās kā demokrātiska valsts. Latviešu valodas domēnojošo lomu neviens neapstrīd nevienā Latvijas novadā un pilsētā.

Saimnieciskajā dzīvē aktīvi darbojas dažādu zemju un faunu kapitālisti, bet latvieši kontrolē ne mazāk kā trešdaļu Latvijas aktīvu. Daļa Latvijas lielpilsētu iedzīvotāju, sevišķi no Rīgas, pārceļas uz mazpilsētām un lauku centriem vai apmetas to tuvumā. Tur veidojas daudz nelielu un vidēju rūpniecības uzņēmumu, kas izmanto galvenokārt vietējās izejvielas vai arī izmanto ļoti kvalificētu tehnoloģiju. Daži ražo augstas kvalitātes eksportprodukciju elektronikā, smalkmehānikā vai mākslas amatniecībā mazās sērijas vai pēc individuāla pasūtījuma. To strādniekiem ir augstas algas un augstas prasības kvalifikācijas un disciplīnētības ziņā. Citi ražo vienkāršus sadzīves priekšmetus, saimniecības piederumus, būvdetājas utt., piemērojoties ikreizējām prasībām. Tur algas nav augstas, bet darbu var atrast kafrā laikā, arī nespecialisti kā sezonas strādnieki.

Lielpilsētās dzīvē ir dārga, tāpēc tur paliek a) tertiārā sektora darbinieki, b) augsti kvalificēti zinātnes ietilpīgu, bet enerģētikas un izejvielu mazietilpīgu kvalitaīvu izstrādājumu ražotāji, c) neliels apkalpotāju personāls.

Zinātnē lietišķas zinātnes attīstās straujāk un daudzveidīgāk nekā teorētiskās. Teorētiskās zinātnes lielā mērā nem vērā ne tikai nepieciešamību veidot Latvijas zinātni kā sistēmu, bet arī apzinās Latvijas perspektīvo saimniecības nozaru ilgtermiņa vajadzības, it īpaši tās, kas saistītas ar teorētisko nodrošinājumu Latvijai svarīgu eksportpreču kvalitātēs uzlabošanai. Katras lielās nozares iekšienē (piem., fizikā, ķīmijā, bioloģijā, teorētiskajā matemātikā, informātikā) izveidojas 2 līdz 3 virsotnes, kam jādarbojas pasaules labāko sasniegumu līmenī. Vairākas šādas virsotnes vajadzīgas tāpēc, lai konjunktūras svārstību gadījumā visa nozare nepaliktu uz sēkļa.

Daudzi Latvijas zinātnieki iesaistās starptautiskajos pētījumos, taču Latvija vairāk ir zinātnieku imigrācijas nekā emigrācijas zeme. Latvijas zinātnieki darbojas kā starpnieki zinātniskās informācijas un arī zinātniskās sadarbības izplašīšanā, arī kā eksperti un arī kā vieslektori ārzemju augstskolās. Humanitārās zinātnes attīstās straujāk nekā pārējās. Latvijas humanitāristi iesaistās reģionālajos pētījumos.

III. Reālā perspektīva būs STARP šīm abām.

PĒTERIS JURCIŅŠ

Darba lauks

Nupat kā iešalkojās bērzu zaļās vēdas,
Bet traktors melnā laukā smagi rūc.
Es saprafu, ka maize viegli ēdas,
Bet zemes darbs būs mūžam grūts.

Man paīk elpot naktenītes saldās,
Bet nāsīs cērtas dzīves sūrais dūms.
Gan pavalgu, gan maizi gribas galda —
To nesola ne taurenis,
ne ievu krūms.

Iet laiks

Mēs daudz ko vējiem nepastāstām —
Ko uzticēt var tikai glāstam.
Tik skaudri vētra kokus loka!
Bet man tik glāstu pilna roka ...
Svaigs zaļums visam cauri laužas,
Par jaunu zemes skaistums aužas
Un savījno ar zaļu trīsu,
Vien laimei mūsu mūžs par ūsu.
Vēl aiziet laiks, mūs neapracis.
Tik skumjas atkal zemes acis ...

Pusnaktis vīzija

Es tevi apskauju.
Kur tu man dzīvē gaisi?
Iauj tavam tēlam
Rokas apkārt kļaut ...
Šai spoku pusnaktī
Man vienam būtu bāsi.
Nu varu
Vieglati domai vaļu jaut.

Pie tevis piekļaujos,
Tas viss tik irreāli.
Ne minūtes, ne mūža nav vairs žēl.
Mans logs tik zilgans,
Mēness raugās bāli,
Un šķiet —
Pat tavu smaržu jūtu vēl.

Dzeja

Sapņu tēls

Ar sviedriem vaigā rakts un arīs,
Jo kļuvis dārgs ik prieinās sīkais,
Un, lūk, caur pirkstiem izslīd kvars
Kā smilts, ko rušina kāds dīkais.

Vēl skaisti nodziest saulriets kvēls,
Pret asiem mežu galiem slējies.
Pa krēslu aiziet sapņu tēls —
Tāds padilis un devalvējies.

Aizvadītā diena

Jo dienas nāk mums pretī,
Jo gaidām kaut ko lielu.
Kluss mirklis gadās reti,
Vien burzma ņirb pa ielu.

Tev lūpas mātes pienā,
Kas ir no brīnumvielas.
Cik rūgtā atnāks diena?
Varbūt, ka atnāks liela ...

Man vēl rīts nāk pretī

Kam kalpo tu, pret ko tu bilsti?
No pašas jaunuma tu dilsti.
Bet man ar dzīvi dzīvs vēl sakars.
Tu domāji, ka man jau vakars ...
Nē, mīlā — rīts man nāk vēl pretī
Ar dzejas rindu, mirkli retu.
Tik krāsains vēl mans sapņu vijums
Un darba dienas gandarījums! ...
Neko no tā man neatnemsi —
To liktens lems, ne tu to lemsi.
Mans pulss vēl pārgalvīgi sitas.
Ķer savu laimi, neskaud — cita.

Zilupīte

Te mēness ragus mazgā
Un zvaigznes starus skalo.
Tik gaišas spilvu pļavas
Gar Zilupīti balo!
Un Zilupītes palos
Mērc vītolis savas pītes.
Pat saule savu vaigu
Iet mazgāt Zilupītē.
Ko zilzīlītei jautāt?
Vien to: vai Laima mīt te?
Aiz tāliem, tāliem mežiem
Klīst bāra dvēselīte.

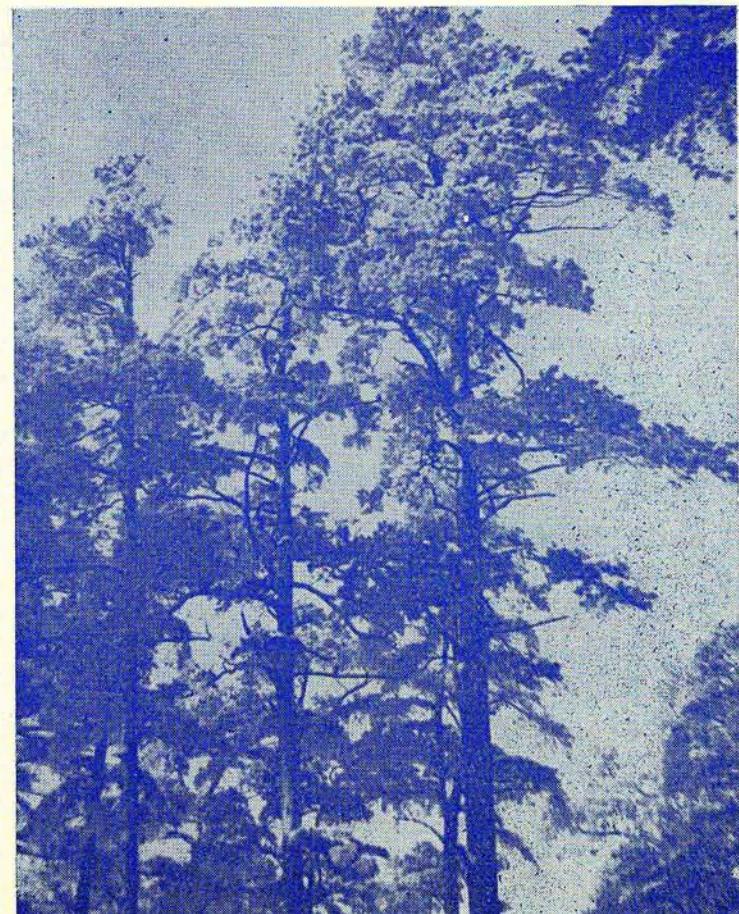
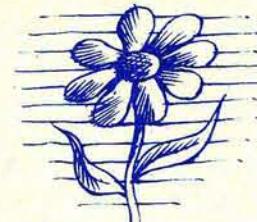

Kad stikli plīst

Kas tur tā mirdz?
Kāpj termometrā grādi.
Tik pilna sirds, —
Un ne ar marmelādi.

Ja vainas dzīst —
To labprāt draugiem vēstām.
Kad stikli plīst —
Tos velti zemē dēstām.

Vai nesaplēsts
Kaut kas ir manī pašā?
Jā — gribas ēst,
Un dzīves alkas — dvašā.

CIK DROŠS IR LAIMES ŠŪPULIS?

Gimene — tā ir tauta. Ja mirst ģimene, ja mirst visai tautai.

Vienīgi ģimene cilvēci dod cilvēcību. Un, šķiet, ka tām ir skaidrs, ka cilvēki bez cilvēcības daudz neatšķirtos no dzīvniekiem.

Gimene, būdama sabiedrības pamatšūniņa, noteikti ir pelnījusi vislielāko uzmanību. Galu galā tikai ģimene spēj nodrošināt sabiedrības atrašanu, kultūrālā, sabiedrībai derīgu cilvēku izaudzināšanu, tādējādi radot apstākļus arī ekonomikas attīstībai, progresam.

Gimene izšķir mūsu būt vai nebūt, nosaka mūsu un nākamo paaudžu izdzīvošanas iespējas. Gimene ir sabiedrības spogulis. Ieskaņīmies šajā spogulī!

Pēc tautas skaitīšanas datiem, Latvijā ir 732 tūkstoši ģimenē, bet varētu būt vismaz par 200 tūkstošiem vairāk. Faktiskais stāvoklis ir tālu no vēlamā.

Ģimenēs dzīvo 86% republikas iedzīvotāju. Vēl 5% iedzīvotāju gan skaitās piederīgi pie ģimenēm, bet dzīvo atsevišķi no tām. 9% iedzīvotāju ir tā saucamie vieninieki. Šis pēdējais, demogrāfiski nelabvēlīgais rādītājs Latvijā ir pusotreiz līdz divreiz augstāks nekā daudzās citās valstīs.

Vecuma grupā virs 16 gadiem laulībā sastāv 68% (Moldovā 75%) vīriešu un tikai 56% (Tadžikijā 67%) sieviešu. Šie dati liek sezināt, ka Latvijā jēdziens «laulības» ir stipri devalvējies. Sava loma te noteikti bijusi tradicionālo priekšstatu maiņai, ko sekmēja komunistiskais režīms.

Agrāk viss bija skaidrs. Vīrs — ģimenes galva, apgādnieks, kura galvenais uzdevums — materiāli nodrošināt savu ģimeni. Sieva — pāvarda sargātāja, bērnu radītāja un audzinātāja, kuras galvenais uzdevums — būt uzticīgai vīram visās lietās. Savas darbošanās un spēju izteikšanas vieta sievetei bija mājas. Visu nepieciešamo savai darbībai viņa saņema no vīra, apgādnieka, saimnieka, ģimenes galvas. Viņa morālā autoritātē balstījās uz saimniecīkām attiecībām — galveno organizējošo

spēku visu pārējo ģimenes attiecību vidū. Vīrietis ne tikai apgādāja ģimeni, bet arī visā pilnībā uzņemās atbildību par to.

Sociālisma gados likumi teorētiski it kā nodrošināja laulāto vienīdzīgas tiesības, pienākumus, līdzvērtīgu atbildību par nodibināto ģimeni. Taču, lai nezin cik lielu vienīdzību likums nosaka, sievietes un vīrieši nekad nevarēs būt vienādi. Un te lielā mērā slēpjās konflikti būtība.

Visbiežāk cilvēki ir psiholoģiski nesagatavoti tai slodzei, kas jāiztur jaunlaulātajiem, nonākot divvientulības apstākļos, pēc kā vairākums īpaši tiekušies.

Mūsdienās vīrietis, piedāvājot sievetei «roku un sirdi» diemžēl nebūt nav noskočots un pat spējīgs ekonomiski uzturēt ģimeni.

Līdztekus saimniecīkajai nespējai rodas arī psiholoģiskā nenoturība. Daudzi jaunieši pat deklarē, ka laimīga laulība esot utopija. Dīvaini, jo nav tāda cilvēka, kas nenovērtētu ģimenes siltumu. Tiecas pēc tā, taču jau iepriekš nodrošina sevi ar klaji izteiktu neticību. Šāda attieksme slēpj sevī attiecību nestabilitāti, prātluvu: gan jau... tad jau... Un aug šķirto laulību skaits.

1940. gadā salaulājās 20 417 pāri un izšķīrās 2101 pāris. 1991. gadā šie skaiti attiecīgi bija 22 341 un 11 019. Tātad, ja pirmskara gadā faktiski radās (netto!) 18 316 laulības, tad pusgadsimtu vēlāk tikai 11 322 laulības jeb par 39% mazāk. Visizteiktāk stāvokli raksturo šāds fakts: šķirto laulību skaits tagad ir 5 reizes lielāks nekā pirms kara. Ja agrāk šķīrās katrs desmitais, tad tagad jau katrs otrs pāris. Tādas nu reiz ir «sociālisma uzvaras» sekas!

Laulību nenoturība līdz minimumam ir samazinājusi bērnu dzimstību. Ja 1940. gadā, rēķinot uz katru tūkstoši iedzīvotāju, piedzima 19 bērni, tad 1990. gadā — tikai 14. ledzīvotāju dabiskais pieaugums šajā pašā laika periodā, rēķinot uz tūkstoši iedzīvotāju, samazinājās no 3,6 līdz 1,1.

Acīmredzot arvien vairāk ģimenēs par vē-

tīgāko uzskata nevis bērnus — savu turpinājumu —, bet gan materiālo labklājību, komfortu. Sociālisms spējis cilvēkos nostiprināt patēriņa psiholoģiju un to mietpilsonisko vērtību skali, kas ciena visu, izņemot pienākumu, atbildību tautas priekšā. Ir diezgan daudz saļiņi, kas īdens uz vieglprātības dzirnavām, kas sabiedriskajā domā uztur kaitīgus stereotipus par ģimeni un mīlestību. Sabiedriskās domas balstītajā vieglprātības sulā barojas tas kroplais koks, kura zari ir gan katras otrās laulības šķiršana, gan slimīcās pamestie mazuļi, gan dzērumā radītie garīgi slimie pēcnācēji, gan dzīvu vecāku bāreni, kas pilda bērnu namus un palīgskolas.

Izirstošās ģimenes, bezatbildīgā attieksme pret bērniem ir auglīga augsne «grūti audzināniem», egoistiskiem dīkdiejiem, likumpārkāpējiem. No nelaimīgajām ģimenēm bieži jo bieži celš ved uz alkoholismu, narkomāniju, uz noziedzības pasauli.

Nestabilās ģimenes gan tieši, gan netieši saistītas ar vieninieku un neprecēto īpatsvara palielināšanos sabiedrībā. Dīvīga ir tradīcija «dzīvot vecpuisi», nerēķinoties ar sabiedrības interesēm. Bet vecpuisu «šķira» savukārt rada vecmeitu problēmu. Visvairāk neprecētu vīriešu — 35% — ir Rēzeknes rajonā un Jelgavā, bet neprecēto sieviešu — 45—47% — Jūrmalā un Gulbenes rajonā. Savukārt ar vieninieku prāvo skaitu īpaši izcejas Alūksnes, Gulbenes, Krāslavas un Ventspils rajoni.

Disproporciju starp dzimumiem joprojām rada nejēdzīgi izvietotās gigantiskās rūpnīcas. Tādā veidā prāvs sieviešu skaita pārvars mākslīgi izveidots, piemēram, Valmierā, Ogrē un Olaine.

Būs daudz pūlu jāpieliek, lai laika gaitā novērstu šīs, nepamatotās migrācijas dēļ radītās ačgārības. Psiholoģiski un ekonomiski ir jāiedarbojas uz tām negatīvajām parādībām, kurū dēļ izjūk ģimenes.

Ģimene, mīlestība, pienākums, gods, jā — arī tautas nākotne, — šie jautājumi nevar nešķirti visu sabiedrību. Sabiedrībai jābūt neiecielīgai pret pilsoņiem, kam šie jēdzieni sveši. Cilvēks nav radīts vinentulībai.

V. LUTA

Agrāk bija populāra anekdote par «kaķiem». No bērnudārza atnākušajam Sašipam māte jau tā: ko jūs darījāt pēc pusdienām? Mazais atbild:

— Un ko jūs darījāt pēc pusdienām?
— Pelī pesņu pro kotjāt.
— Nu un pēc launaga?
— Tože pelī pro kotjāt.
— A pro kakih kotjāt?
— Nu mama razve ti ne znaješ — popularnuju pesņu — kotjāt jī russkije voini?

Un tagad par to, ko šī ciniskā dziesmiņa griēja aizsegīt.

Kopš Pētera Pirmā laikiem cariskās Krievijas impēriisti izraisīja 23 karus. Astoņas reizes tie uzbruka turkiem, septiņas reizes — zviedriem, pa divām reizēm — poliem un irāniem. Karoja arī ar Krimas tāfāriem, japāniem un vāciešiem.

Padomju laikā, nu jau ar nosaukumu PSRS, Krievijas laupītāre pārsniedza visus pasaules rekordus. Pirmie dabūja ciest, tā dēvētie, iekšzemes šķirkieši ienaidnieki. Tad zobens sāka graizīt ārvalstis.

Ar dižā Ķeņina svētību tika aprītas Buhāras, Horezmas un Gruzijas valstis.

1924. gadā krievi sarīkoja puču Igaunijā un 1933. gadā krievu spiegs Poļkarpovs ar 120 zaldātiem līdzīgu puču gatavoja Latvijā.

1937. gadā krievu kara cirvis cīrta Ķīnā un Kampučijā, 1939. gadā — Mongoliā un Spānijā. Ar militārspēka palīdzību daļu teritorijas krievi atnēma Polijai, Rumānijai, Ungārijai, Čehoslovakijai, Prūsijai un Somijai. 1940. gadā krievi okupēja Igauniju, Lietuvu un Latviju.

Otrais pasaules karš tā tātī vēl nebija norisīmis, kad krievu impēriisti jau sniedzās pēc nākamā kumosa. PSRS teritorijā tika iefilpinātas Kuriju salas un Dienvidsahalīna.

1945. gadā staļinistu stobri sēja nāvi Laosā un turpināja to darīt veselus 30 gadus.

1950. gadā krievi iesaistīs Korejas karā. Tad seko iebrukumi Vācijā (1953. g.) un Ungārijā

(1956. g.). Bet 1960. gadā krievi savas interešes aizstāv jau tālajā Kubā.

1962. gadā krievi palīdz sarīkot asinspirti Alžīrijā, Ēģiptē un Jemenā, 1965. gadā — Vjetnamā, 1967. gadā — Sīrijā. 1968. gadā notiek izrēķināšanās ar Čehoslovakiju. 1969. gadā

VAI KRIEVI KARU GRIB?

krievu internacisti «saimnieko» Lībijā un Somālijā, 1975. gadā — Angolā un Mozambikā, 1977. gadā — Etiopijā.

1978. gadā krievi iebrūk Afganistānā. Te, pēc deviņus gadus ilgas karošanas, izplēn cērības izveidot jaunu PSRS republiku.

Pēdējos PSRS pastāvēšanas gados ārējā agresija tiek nomainīta ar iekšējo agresiju. Krievi sāk rīkoties pēc sava iecienītā principa: bei svojih, čtob čužije bojalis! Lodes netiek taupītas pret «brālīgajiem padomju cilvēkiem» Kazahijā, Uzbekijā, Gruzijā, Azerbaidžānā, Lietuvā, Moldovā, kā arī Latvijā.

Šis konspektīvais karu uzskaitījums apliecinā, ka visa Krievijas vēsture ir viena vienīga teritorijas paplašināšana, viena vienīga slepkavotā.

Cilvēce savā ātīstībā zina tikai divus virzienus — no saprāta uz neprātu un no neprātu uz saprātu. Krievija konsekventi ir atzinusi tiek pirmo variantu.

Vēl jāpiebilst, ka impērijas ideja un brīvības ideja savstarpēji izslēdz viena otru. Bet bez brīvības nav iespējama cilvēces virzība uz priekšu, uz progresu. Impēriskās ideoloģijas

dēļ ir vienmēr nīkuļojusi Krievijas saimniecīkā dzīve. Militārisms ir kā gigantisks vēzis, kas no attiecīgās valsts izsūc visu dzīvības sulu.

Krievu tautai vēsture uzlikusi kaunpilno valdošas un apspiedējas nācijas zīmogu. Un ne pierakstīsim pagātnes despotismu un genocīdu vienīgi Staļinam. Tagad tauta iesniedz rēķinu tautai. Lāsts «okupants» tiek adresēts gan Latvijā dislocētajai armijai, gan krievu tautai kopumā. Tas ir smags lāsts, un pirmajā mirklī var šķist netaisns un raidīts «bez vainas vainīgajiem». Tomēr nē, objektīvi staļiniskajā karuselītika ierauta krievu tauta, krieviem nācās būt okupantu, deportētāju un apspiedēju lomā. Vardarbībā krievu tauta bija valdošā un latviešu tautas psihē staļiniskais asociējas ar krievisko.

Vai tagad Krievijas impēriisti ir nākuši pie prāta? Diemžēl krievu armijas rīcība par to ne liecina. Piemēram, no Baltijas okupanti nu nekādi negrib atteikties. Tieku gudrotas pasacīnas par dzīvokļu trūkumu virsniekiem, par vajadzību aizstāvēt krievvalodīgos un familiādzīgi. Tieku ciniski gvelzts, ka armijai, lai izvāktos no Latvijas, lūk, vajadzīgi 7 gadi. (Bet, ja šī pati armija spēja vienā naktī ienākt, vai nebūtu loģiski prasīt, lai tā vienā naktī arī aizvāktos.)

Krievu armijniekus aizstāv Krievijas valdība. Tātad Krievija joprojām savas problēmas grib risināt uz citu tautu rēķina.

Krievu fašists Žirinovskis atklāti runā par savu kāri no jauna okupēt Baltiju. Un viņa aicinājumi nebūt neizskan vējā. Par Žirinovski tāču nobalsoja seši miljoni krievu.

Kas Latviju var glābt? Pašu vienotību un akītīs pārējo pasaules tautu atbalstu.

P. S. Jautājums tiem, kuri šajā rakstā ļoti vēlas saskaņāt nāda celšanu starp tautām: no kura laika patiesības pateikšana par krieviem nozīmē nāda kurināšanu? Manuprāt, tautas visvairāk sanaido patiesības noklusēšanu.

A. LIEPINĀ

Indeks 77165.

Iespējīs a/s «Preses nams» tipogrāfijā, Rīgā, Balasta

dambī 3.

Augstspiedē. 1 uzsk. Iespējīks.

Tirāža 1500 eks.

Pasūtījums nr. 2127.